ЎҚУВЧИЛАРДА МУСИҚИЙ-БАДИИЙ ДИДНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК МЕЗОНЛАРИ

Б.Б.Ражапбаев - *ассистент ўқитувчи*
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали

Таянч сўзлар: педогогика, мусиқа, мусиқа мактаблари, мусиқий дид, дарс ўтиш, мустақил таълим, мусиқа ва санъат этикаси, мусиқа этикаси.

Ключевые слова: педагогика, музыка, музыкальные школы, музыкальный вкус, преподавание, самостоятельное обучение, этика музыки и искусства, этика музыки.

Key words: pedogogy, music, music schools, musical taste, classroom, independent education, music and art ethics, music ethics.

Бизга тарихдан маълумки жамият келажаги, яшаш шароити, унинг тараққиёти, санъати ва маданияти қай даражада тараққий этгани билан белгиланади.

Шу боисдан ҳозирги мустақил тараққиёт йўлидан илдам бораётган давлатимизнинг узлуксиз таълимни ислоҳ қилишда ва такомиллаштиришда, янги сифат босқичига тезроқ кўтариш, унга илғор педагогик ва ахборот технологияларини жорий қилиш учун ҳамда самарадорлигини оширишда давлат сиёсати даражасига кўтарилгани ҳам ҳозирги кунда бизга сир эмас. Таълим-тарбия жараёни жуда мураккаб жараён ҳисобланади. Шунинг учун ҳам биринчи навбатда педагог «ўзи таълим бераётган фанларини чуқур билиши, таълимий фаолият ўтказиш методикасини пухта ўзлаштириб олган бўлиши зарур».

Таълим жараёни ва мураккаблиги шундаки, модернизация шароитида Республикамизда таълимнинг самарадорлигига эришиш бу дегани, кўплаб омиллар, хусусият ва тенденциялар бўлишини талаб қилади.

Биринчи навбатда, таълим олувчи ўқувчи ва таълим берувчи ўқитувчидаги мотив шаклланганлиги, ва уларнинг орасида ўзаро мансуб бўлган муносабат фаоллиги нуқтаи назаридан боғланганлиги, ўқувчининг янги билимларни эгаллашга бўлган эҳтиёжини қондиришга ҳаракат қилиши, ўқитувчи дарсни ташкил этишда унинг мукаммаллигига, тўғри ташкил этилишига, методика эса талабга жавоб берадиган юқори даражада тузилганлиги каби хусусиятларни ўзида аниқ мужассамлаштирган бўлиши лозим.

Таълимнинг барча бўғинларида таълим мазмуни, шу жумладан мусиқий таълим ва тарбия мазмуни ҳам миллий негизда янгиланди. Фан дастур ва дарсликлари янгидан ишлаб чиқилди ва уларни такомиллаштириш ишлари бугунги кунда ҳам муваффақиятли тарзда давом эттирилмоқда. Шуни ҳам таъкидлаш керакки бу каби силжишларда таълимда мусиқий педогогик илмий ишларини юритаётган бир қатор олимларимизнинг ишлари натижасидир.

«Миллий мусиқамиз қонуниятларига қиёслаб қардош халқлар ва умумбашарий мусиқа маданияти билан танишиш, яъни «таълимда умуминсоний ва миллий-маданий қадриятларнинг устуворлиги»га амал қилиш мусиқа ўқитишнинг муҳим дидактик йўналиши ҳисобланади». Ўзбек ва қорақалпоқ миллий мусиқа санъати республикамизда яшаётган халқнинг маданий тараққиёти билан боғлиқ ҳолда халқ турмушининг санъатдаги бадиий инъикоси сифатида ривожланиб келган. Дуниёга маълумки «шарқ халқлари тарихи, жумладан адабиёти, санъати ҳақида ўлмас асарлар яратган алломалар, ва шоирлар асарларининг барча фанлар қатори мусиқа санъатининг минг йиллик тарихи, ўзига яраша ижро услублари, анъаналари, жанр йўналишлари, турли удумлар ва маросимлар билан боғлиқ жиҳатлари ҳақида ҳам қимматли маълумотларга кенг ўрин берилган». Қорақалпоқ халқининг оғзаки анъанадаги халқ мусиқаси мазмунида халқ ижтимоий ҳаётининг деярли барча қирралари ўз аксини топган десак биз асло янглишмаймиз.

Шарқ халқлари уйғониш даврида асосан Ўрта Осиё, шу жумладан қорақалпоқ ва ўзбек миллий мусиқаси айниқса оғзаки анъанадаги касбий (мумтоз мусиқаси) жанри ривожи йўлида муҳим ишлар амалга оширилди. Бу ривожланиш ўзини қай юсинда нималарда ўз ифодасини топди деган саволларга биз қуйидагича жавоб беришимиз мумкин:

1. Мусиқа илми (назарий ва амалий ижрочилиги, шунинг миллий чолғулар)да ниҳоятда катта аҳамиятга молик махсус асарлар ёзилди;

2. Янги чолғулар яратилди такомиллаштирилди;

3.Мумтоз (мақом) мусиқанинг шаклланиши, ривожланишида муҳим аҳамиятга эга чолғу куйлари ва қўшиқлар вужудга келди;

4. Санъат соҳасида ижод қилувчи профессионал кишилар пайдо бўлди ва улар учун имконият яратилди;

5. Шарқ уйғониш даври биринчи босқичида ўзбек мумтоз мусиқасининг энг ноёб ва мураккаб тури мақом ижодиёти йўналишида муваффақиятли ишлар амалга оширилди. Мамлакатимиз йиллар ўтиб мустақилликка эришилганимиздан сўнг жамиятнинг ижтимоий маданий ҳаётини ва унинг барча соҳаларидаги бўлгани каби мусиқа санъатидаги ўзликни яъни миллий негизини мустаҳкамлаш, ёш авлодларга миллий мусиқий меросни чуқур ва атрофлича ўрганиши, таълимнинг барча бўғинларида миллий мусиқий намуналарни ўрганиши, шулар орқали ўқувчилар бадиий тафаккури ва мусиқий дидини шакллантиришга устувор аҳамият берилди. Мусиқа санъати барча санъат турлари каби инсон руҳияти ҳамда ҳаётдаги воқеликларни ўзига хос бадиий ифода этувчи восита сифатида, шунингдек, бутун оламни бадиий идрок этишнинг ўзига хос шакли бўлиб «мусиқа идроки дарс машғулотларида етакчи фаолият сифатида муҳим рол ўйнайди». Мусиқа асари хоҳ композитор, хоҳ бастакор ёки халқ ижодиётига тегишли бўлмасин, муайян ижодкор шахс томонидан яратилади. Ўз навбатида ижодкор муайян тасаввур, кечинма, ҳис-туйғуларидаги ифодаси ўлароқ бадиий образлар воситасида юксак идеаллар, инсоний фазилатларни ўз асарида ёритади. Мусиқада табиат манзаралари, инсонларга хос ўзига яраша хусусиятлар, ижтимоий муносабатлар руҳий ҳолатлар, хурсандчилик ёки аксинча салбий ҳолат, ғам, алам, тушкунлик, изтироб, фироқ каби ҳолатлар ифодаланади. Инсон руҳиятида мусиқий оҳанглар таъсирида муайян психологик ҳолатлар тасаввурли кечинма, ҳис туйғу (хурсандчилик лаззатланиш, қониқиш, завқ, жўшқинлик, ғурур, ғамгинлик, қайғуриш, изтироб чекиш, ачиниш, ҳамдардлик) лар каби бир неча ҳис туйғулар пайдо бўлади ва мусиқага унда тасвирланган воқеа, ҳодиса ва қарашларга ўзига хос ижобий ва салбий муносабатларни, кайфиятни юзага келтиради. Бу кайфият ижобий ва салбий бўлишидан қатъий назар шахснинг онгида, тафаккурида муайян қараш, фикр, ғоялар баҳсига сабаб бўлади. Бу жараённинг тизимли ва давомийлик тамойилларига кўра таълим мазмунидаги тадрижий сифати равишда ривожланиб бориши инсонларда дидлар баҳсини юзага келтириб чиқаради. Яъни аста-секинлик билан таълим жараёнида ўқувчи мусиқанинг сеҳрли оламига қанчалик кириб бориши давомида унда асарларни «яхши», «ёмон», «ёқимли», «ёқимсиз», «мазмунли», «саёз», бадиий савияси юқори, «юксак ижро маҳсули», «ижро маҳорати суст, паст», «мукаммал асар», «бўш», «янги, мустақил ижод маҳсули», «бошқа асарлар таъсири остида ёзилган» (ўғирланган, тақлид қилинган), «миллий услубда яратилган», «миллийликдан йироқ», «кўпчиликка манзур бўладиган, ёки тор доирадаги мухлислар боп» ва бошқа фикрларни, вужудга келтиради.

Айни шундай фикр, ҳис-туйғу, тасаввур, қарашлар ўқувчи шахсида мусиқий дидни шаклланганлик даражасини белгиловчи мезонлар ҳисобланади.

Дарс жараёнида турли жанр, услубдаги, турли халқлар ва миллатларнинг мусиқа намуналари билан танишиш давомида ўқувчиларнинг муайян дунё қарашида акс этган ҳаётдаги образлар таъсирида яшаш имкониятига эга бўладилар, турли эстетик кечинмаларнинг таъсирида уларда маънавий-эстетик фикрлар ўз-ўзидан вужудга келади. Бу эса аста-секин бадиий дидни шаклланишига олиб келади.

Ўқувчиларда билиши яъни билимнинг заҳираси қанча кўп тўпланса, улар ҳар хил санъат асарларидаги образларни, мазмунини, моҳиятини шунча тўла ва чуқур тушунишлари ва англашлари мумкин. Ижро этилаётган образларга ва улар орқали воқеликдаги ҳодисаларга, ҳиссий кечинмаларга эстетик муносабат ўқувчиларни бадиий-эстетик дидини тарбиялашдаги муҳим мезонлардан ҳисобланади.

Хулоса қилиб шуни айтишимиз керакки, Республикамизнинг барча мусиқа ва санъат мактабларида бу борада илмий амалий ишлар олиб борилаётганлиги сабабли биз ишонамизки ўқувчиларнинг мусиқий дидини ривожланиши бутун ҳаёти давомида дунёни ўрганишга бўлган интилувчанликни ҳам оширади.

Адабиётлар

1. Солиев А., Жабборова М. «Мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчилари онгида миллий мусиқий оҳангларга мойилликни шакллантиришда миллий чолғуларнинг ўрни». Science and innovation international scientific journal 2022 № 1.
2. О. Ш.Нематилло қизи. «Бошланғич синф мусиқа маданияти дарслари жараёнида

ўқувчиларнинг мусиқий-бадиий дидини шакллантириш». Магистрлик диссертация. Самарқанд 2012-йил.
3. Акрамзода Мирзоанвар. «Таълим самарадорлигини оширишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш услублари (педагогика ва санъат коллежлари мисолида). Магистрлик диссертацияси». Ташкент 2015-й.
4. Р.С.Равшанбековна. «Ўқувчиларнинг мусиқий ҳис-туйғусини ривожлантириш ва бадиий дидини ўстиришда янги таьлим мазмунига қўйиладиган талаблар». Ижодкор ўқитувчи журнали. 2022 й. 24 сон.
5. Аноров Т.Н. «Мусиқа Маданияти таьлими ва тарбияси масалалари». Экономика и сотсиума. №6 (85) ч.1 2021.

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада мусиқа мактабларида педогогларнинг мусиқий дидини шакллантириш мезонлари кўрсатиб ўтилади. Асосан мусиқий диднинг шаклланиши қадимдан бизга қадар қай даражада етиб келганлиги, ҳозирги кунда унинг ривожланиб ўзида мужассам этган мезонлари ҳақида фикр юритилади.

РЕЗЮМЕ. В данной статье будут рассмотрены критерии формирования музыкального вкуса педагогов в музыкальных школах. В основном речь идёт о том, в какой степени формирование музыкального вкуса дошло до нас из истории, критерии его развития и воплощения в настоящее время**.**

SUMMARY. The article outlines the criteria for the formation of musical taste of pedogogs in musical schools. Basically, it is said about the extent to which the formation of musical taste has reached us from history to us the criteria for which it is currently developed and embodied**.**

JAŃA ÓZBEKSTAN RAWAJLANÍWÍNDA MÁDENIYAT ORAYLARÍ ISKERLIGI

G.A.Saparbaeva – *docent*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

“Ózin kamal taptıra almaǵan insan, ózgeler kamalatın támiyinley almaydı”
Konfuciy

Tayanch so‘zlar: madaniyat markazi, to‘garak, bo‘sh vaqt, havoskorlik, uslub, tarbiya, pedagogika, dam olish.

Ключевые слова: культурный центр, кружок, свободное время, самодеятельность, метод, воспитания, педагогика, отдых.

Key words: cultural center, circle, leisure time, enthusiasm, style, upbringing, pedagogy, recreation.

Mádeniy dem alıwdı shólkemlestiriw menen turmıs keshirwindegi process shaxstıń hárbir tarawǵa bolǵan belsendiligin asırıwǵa járdem beredi. Sebebi mádeniy dem alıwda – shaxs óziniń aldına qoyǵan maqsetleriniń jemisli nátiyjesine erisiw dárejesi kútiledi. Oǵan mádeniy orayları dep atalatuǵın mákemede shólkemlestirileтuǵın jumıslardıń funkciyası hám iskerliktiń missiyasına múrajaat etilse maqsetke muwapıq boladı. Mádeniyat oraylarında alıp barılatuǵın jumıslardıń tiykarǵı maqseti sonnan ibarat – bunda insanlardıń pikirlewin rawajlandırıw, erkin bir-biri menen tıǵız baylanıslarda, múnásibette bolıw, bir-birin qollap-quwatlaw, sáwbetlesiw, mashqalalardı sheshiwde bir-birewge járdem beriw, jaslarǵa úlgi bolıw, olarǵa hárqanday iste motivaciya beriw, jaslardı isbilremenlikke úyretiw, háweskerlikti rawajlandırıw, bos waqıttı únemli ótkeriw, dógereklerdi shólkemlestiriw, xalıqtıń ruwxıy jetikligin támiyinlew máselelerinde rejeli jumıslardı ámelge asırıwdıń jańa formaların alıp barıw hám nátiyje kórsetiw zaman talabı esaplanadı. Mádeniy aǵartıwshılıq jumıslardıń sistemasında, mádeniyat oraylarında xalıqtıń keń qatlamınıń dem alıwın shólkemlestiriwshi orayǵa, olardıń baslaması hám ǵárezsiz iskerligine súyenetuǵın orayǵa óz aldına wazıypa belgileniwi kerek. Házirgi mádeniyat orayları óz dáwirinde «Klub» ataması menen atalıp kelgen. Klubtıń áhmiyeti hám funkciyasınıń tikkeley xarakteristikasın atap ótsek, klub bos waqıtta sociallıq turmıstıń oraylarınan biri sıpatında insaniyat tariyxında tereń dereklerge iye bolǵan. Klub jumıslarında dóretiwshilikti kamal taptırıw, qábiliyetlerdiń jasırın táreplerin ashıw menen bir qatarda, háweskerlikti rawajlandırıwǵa umtılıwshańlıqtı qáliplestiriwdiń eń xarakterli